

رابطه بین سرمایه اجتماعی و همگرایی قومیتی در استان آذربایجان غربی

احمد باصری *

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۱۵

شیرزاد عباسیان **

تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۷/۰۳/۱۲

بهروز کریمی ***

چکیده

سرمایه اجتماعی و پدیده قوم‌گرایی با سطح گرایش‌های قومی پیوند عمیقی دارد و سطح و عمق گرایش‌های قومی نیز به عوامل و زمینه‌های مختلفی وابسته است. بدین لحاظ سطح‌بندی و تعیین کم و کیف علایق قومی برای رسیدن به همگرایی قومی از اهمیت بسزایی برخوردار است. هدف از این مطالعه، بررسی ارتباط بین مفاهیم مربوط به مسائل همگرایی قومی و سرمایه اجتماعی در استان آذربایجان غربی است. نوع پژوهش کاربردی و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی است. نمونه مورد مطالعه ۱۰۰ نفر از کارشناسان خبره در زمینه مورد مطالعه در شهر ارومیه بودند. شاخص‌های پژوهش شامل پنج مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی و هفت شاخص همگرایی قومی است. نتایج نشان داد میزان سرمایه اجتماعی در بین افراد مورد مطالعه در سطح متوسط به پایین (۲/۵۱) و همگرایی قومی در سطح مناسب‌تری نسبت به سرمایه اجتماعی قرار دارد (۲/۷). نتیجه اصلی این مطالعه نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی و همگرایی قومی در بین افراد مورد مطالعه وجود دارد. در نهایت برای رسیدن به همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی راه‌کارهایی به‌منظور رسیدن به انسجام اجتماعی ارائه شد.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، همگرایی قومی، انسجام اجتماعی، همبستگی ملی، آذربایجان غربی.

* استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

** استادیار دانشگاه ارومیه

*** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت بحران دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

افراد باتوجه به ویژگی‌های اجتماعی معین و ایفای نقش‌های اجتماعی خاص در لایه‌های مختلف اجتماعی، در گروه‌های اجتماعی ارادی و غیر ارادی مختلف عضویت دارند که عضویت در هر یک از این گروه‌ها هویت جمعی متفاوتی به آنها می‌بخشد. باتوجه به اینکه افراد در موقعیت‌های مختلف کنشی در لایه‌های مختلف اجتماعی، باتوسل به عضویت‌شان در گروه‌های مختلف، خود را شناسایی می‌کنند، دارای هویت‌های مختلفی از جمله هویت قومی هستند.

بر این اساس، پس از مقدمه‌ای کوتاه، به بررسی و بیان مسئله پژوهش باهدف «شناسایی و تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی» پرداخته شده است. همچنین سؤالات و اهداف پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. تمام پژوهش‌های علمی در مسیر اجرا، محدودیتهایی مانند محدوده موضوعی، محدوده مکانی و زمانی و محدوده انسانی دارند و این پژوهش نیز از این امر مستثنی نیست. علاوه بر اینها، مواردی مانند مشکلات و محدودیت‌های پیش روی تحقیق نیز مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

امروزه تنوع قومی، واقعیتی نسبتاً فراگیر و جهانی است و اقوام سهم بسزایی در صلح یا منازعات داخلی و خارجی کشورها دارند. بنابراین، توجه به قومیت در جامعه‌ای چندقومیتی که یکپارچگی آن تا حد زیادی منوط به مسالمت و همزیستی اقوام مختلف است، اهمیت زیادی دارد و شدت و ضعف قوم‌مداری می‌تواند سهم بسزایی در تضعیف یا تقویت روابط بین اقوام و در نتیجه تضعیف یا تقویت یکپارچگی ملی داشته باشد (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۱۱۸). می‌توان گفت تفاوت‌های اساسی اجتماعی، قومی و طبقاتی، قویترین انگیزه را برای وقوع تنش‌های بین قومی و درگیری‌های قومی آشکار می‌کند (تیشکوو^۱، ۱۹۹۱). تهدیدات ناشی از تنوع و تعدد قومی را در قالب منازعات قومی (بحران‌های عمده سیاسی در تاریخ معاصر ایران و جنبش‌های دسته جمعی عمده قومی)، جدایی طلبی یا خودمختارخواهی و در نهایت ضعف انسجام ملی (همگرایی و واگرایی)

می‌توان نام برد. هم‌چنین، اگر نفوذ بخش مرکزی در کانون‌های قدرت به توزیع نابرابر شاخص‌های توسعه و رفاه اجتماعی در پهنه سرزمین منجر شود، احساس عقب‌ماندگی در اقوام پیرامونی، زمینه را برای نوعی واگرایی فراهم می‌آورد که نقش قومیت را در ایجاد نابرابری‌های اجتماعی به‌طور آشکار نشان می‌دهد. در ایران، مرزهای قومی با مرزهای سیاسی منطبق نیستند و زبان‌های قومیت‌ها به آن‌سوی مرزها کشیده شده است. یکی از مهم‌ترین اموری که زمامداران حکومت باید تدبیر کارآمدی در مورد آن داشته باشند، تقویت و انسجام ملی است؛ چه در این صورت، اقوام پیرامونی خود همانند سدی محکم در برابر تجاوزات و تهدیدات احتمالی خارجی و توطئه‌های عناصر داخلی مقاومت می‌کنند. بنابراین وجود پدیده قوم‌گرایی به‌مثابه واقعیتی عینی، جمعی و ملموس اعم از اجتماعی و درون‌زا و یا برون‌زا، واقعیتی انکارناپذیر است و چشم‌انداز متفاوتی را پیش‌روی این سرمایه اجتماعی گشوده است. نسبت میان سرمایه اجتماعی و پدیده قوم‌گرایی با سطح گرایشان قومی پیوند عمیقی دارد و سطح و عمق گرایشات قومی نیز به عوامل و زمینه‌های مختلفی وابسته است. بدین لحاظ سطح‌بندی و تعیین کم و کیف علائق قومی به‌منظور رسیدن به همگرایی قومی از اهمیت بسزایی برخوردار است. در ساده‌ترین دسته‌بندی، قوم‌گرایی و گرایشات قومی شامل طیفی از نیروهای علاقمند به هویت‌های قومی می‌شود که در یک سر طیف قوم‌گرایانه میانه‌رو و همگرا دیده می‌شوند که ضمن پایبندی به هویت ایرانی به هویت قومی خود دل‌بسته‌اند و هویت قومی را در مغایرت با هویت ملی تلقی نکرده، بلکه این هویت را مقوم هویت ملی و جزئی از سرمایه اجتماعی کلان و ملی ایرانیان می‌دانند (مقصودی، ۱۳۹۲: ۸-۷).

اقوام می‌توانند با ترویج ارزش‌های مشارکت اجتماعی، علاقه فراوان به جامعه، اعتماد اجتماعی، تعاون و همیاری و روابط خانوادگی و دوستان در ایجاد سرمایه اجتماعی نقش فراوانی ایفا کنند. هم‌چنین، می‌توان با تأکید بر اشتراکات قومی زمینه اعتماد و تفاهم و انسجام را در میان آنها بوجود آورد. با این حال اقوام اگر چه ممکن است بعضاً اصول و مبانی مشترک داشته باشد؛ لیکن به‌دلیل ویژگی‌ها و آداب و سنت‌های خاصی که دارند از یکدیگر متمایز هستند. اگر در هر زمانی وجوه افتراق، ارزش‌ها و اصول متناقض اقوام

مورد تأکید و توجه مرکزیت قرار گیرد، می‌تواند به منازعات قومی دامن بزند. اختلاف و تفرقه میان اقوام مختلف در هر جامعه، بیش از هرچیز هویت جمعی را تضعیف می‌کند و روابط اجتماعی بین گروه‌ها را تیره و به‌دنبال آن اعتماد و انسجام را در جامعه مخدوش و ناسازگاری‌ها و تضادهای اجتماعی را تشدید می‌کند.

استان آذربایجان غربی با ۸۵۴ کیلومتر مرز مشترک با کشورهای عراق، ترکیه و جمهوری آذربایجان و دارا بودن تنوع قومی - فرهنگی از این قاعده مستثنی نیست. وضعیت هشت‌ساله جنگ تحمیلی، بحران موجود در کشورهای همسایه (عراق و آذربایجان) و درگیری‌های قومی در ترکیه، موجب ناامنی مرزهای جغرافیای استان آذربایجان غربی شده است.

در ارتباط با موقعیت جغرافیایی و نسبی استان آذربایجان غربی باید گفت جوامع انسانی ساکن در استان، در مجاورت اقوام هم‌زبان خود در کشورهای همسایه زندگی می‌کنند و همان‌طور که اشاره شد، آن کشورها درگیر و گرفتار فرقه‌بازی و منازعات قومی - قبیله‌ای هستند و متأسفانه در مقاطعی این درگیری‌ها، حوزه‌های مرزی ایران را نیز تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و امنیت و ثبات بخشی از مناطق بومی کشور را تهدید می‌کند. اگرچه ترس از ناامنی و بی‌ثباتی، پایین‌بودن نرخ سرمایه‌گذاری صنعتی و عمرانی دولت در این مناطق را توجیه نمی‌کند، اما بی‌تأثیر بر آن نبوده است. امروزه ثبات و امنیت مناطق رابطه مستقیمی با نرخ سرمایه‌گذاری در آن مناطق دارد؛ لذا تشدید فضای نظامی و امنیتی در مناطق قومی کمکی به توجه بیشتر دولت به سرمایه‌گذاری در این مناطق کرده است (سلطانی، ۱۳۹۰: ۱۸۰).

از مهمترین عوامل واگرایی اقوام در استان آذربایجان غربی می‌توان به توزیع نابرابر فرصت‌ها، سرمایه‌ها و منابع اشاره کرد که گذشته از آنکه به توسعه نامتوازن در منطقه می‌انجامد و پایداری توسعه را تهدید می‌کند، دستاویزی است که عوامل خارجی باتوجه به بهانه‌های لازم برای رشد جریان‌ات واگرا و ایجاد بحران‌های قومی را داشته باشند. درارتباط با مسائل قومی در ایران می‌توان گفت فضای حاکم بر استان آذربایجان غربی از چند نظر با دیگر مناطق قومی ایران متفاوت است:

۱. اختلاط قومی آذری‌ها با کردها در فضای جغرافیایی این استان و درصد زیاد منازعات قومی بین این دو گروه قومی در گذشته؛

۲. هم‌مرزی این استان با سه کشور آذربایجان، ترکیه و منطقه خودمختار کردستان عراق؛

۳. رقابت مستقیم دو قوم ترک و کرد با روش‌های مختلف برای کسب فضای سرزمینی بیشتر در این استان، به‌طوری که به جرأت می‌توان گفت که بیشتر مناسبات حاکم بر روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی این دو قوم، حالت قوم‌محورانه داشته و در بیشتر مواقع ماهیت کاملاً سیاسی به‌خود می‌گیرد.

۴. رقابت غیرمستقیم این دو قوم برای القای تفکر در اکثریت‌بودن هر یک، بیشتر از طریق عواملی همچون تحریف نقشه‌های جغرافیایی به‌نفع خود، ارائه آمارهای جمعیتی غیرواقعی از هر یک از این اقوام، استناد به گذشته‌های تاریخی موهوم برای اثبات محق‌بودن و غیره است (سلطانی، ۱۳۹۰: ۱۴۶).

باچنین فرایندی از چالش‌های قومی در استان آذربایجان غربی بهره‌گیری از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی می‌تواند زمینه‌های انسجام ملی و همگرایی بیشتر اقوام را فراهم آورد. هدف این مطالعه بررسی تأثیرات سرمایه اجتماعی بر همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی است.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تبیین رابطه بین سرمایه اجتماعی و همگرایی قومی مردم استان آذربایجان غربی

اهداف جزئی

۱. شناسایی وضعیت سرمایه اجتماعی (شاخص‌های سرمایه اجتماعی) در بین اقوام استان آذربایجان غربی.

۲. شناسایی وضعیت همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی.

۳. تبیین رابطه بین سرمایه اجتماعی با همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

بکارگیری مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به چه میزان می‌تواند زمینه‌های افزایش همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی را فراهم آورد؟

سؤالات فرعی

۱. میزان سرمایه اجتماعی در بین اقوام استان آذربایجان غربی چقدر است؟
۲. میزان همگرایی قومی در بین اقوام استان آذربایجان غربی چقدر است؟
۳. سرمایه اجتماعی به چه میزان در افزایش همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی تأثیر دارد؟

قلمرو پژوهش

قلمرو (محدوده‌های) تحقیق، مرزهایی هستند که خارج از آنها، یا مورد علاقه پژوهشگر نیست یا توانایی نفوذ به آنها را ندارد. محدوده پژوهش به شفاف‌تر شدن تحقیق برای پژوهشگر و خوانندگان کمک می‌کند و معمولاً از سه زاویه مورد بررسی قرار می‌گیرد، این زوایا عبارتند از: محدوده مکانی، محدوده زمانی و محدوده موضوعی (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۹).

محدوده مکانی

از لحاظ مکانی این پژوهش در استان آذربایجان غربی، اجرا شده است.

محدوده موضوعی

موضوع این پژوهش تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی است.

محدوده زمانی

از لحاظ محدوده زمانی، این پژوهش در سال ۱۳۹۶ اجرا شده است.

موقعیت جغرافیایی

استان آذربایجان غربی با وسعت ۳۷۵۹۰ کیلومتر مربع (بدون احتساب دریاچه ارومیه)

بین ۴۴ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۲۴ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی، در شمال غربی ایران واقع شده است. این استان از شمال به جمهوری خود مختار نخجوان و کشور ترکیه و از شرق به استان آذربایجان شرقی و از جنوب به استان کردستان و از غرب به کشورهای ترکیه و عراق محدود می‌شود. طول مرز آبی و خاکی استان با کشورهای همسایه مجموعاً ۸۲۳ کیلومتر است که ۱۳۵ کیلومتر آن مرز آبی با جمهوری‌های آذربایجان (نخجوان) و ارمنستان، ۴۸۸ کیلومتر مرز خاکی با ترکیه و ۲۰۰ کیلومتر مرز خاکی با عراق است. براساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۸۶ استان آذربایجان غربی دارای ۱۷ شهرستان، ۴۰ بخش، ۴۲ شهر، ۱۱۳ دهستان و ۳۰۳۱ آبادی دارای سکنه است. استان آذربایجان غربی یکی از مناطق کوهستانی کشور است و توپوگرافی متنوع و گسترده‌ای دارد. بر اساس ساختار طبیعی استان، اکوسیستم‌های ویژه‌ای از ترکیب گیاهان در سطوح مختلف پوشش گیاهی به‌وجود آمده است که اهم آنها به شکل جنگلها و مراتع خودنمایی می‌کنند. این استان عمدتاً تحت تأثیر جریان هوای مرطوب اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه است؛ ولی در برخی از ماه‌های زمستان، توده هوای سردی از منطقه سیبری، هوای مدیترانه‌ای را متأثر کرده و موجب کاهش قابل توجه دما می‌شود. سراسر مرز استان با ترکیه و عراق از کوه‌های مرتفع دیوارمانندی از شمال به جنوب کشیده شده است که منبع چشمه‌های آب فراوان هستند.

شکل ۱: نقشه موقعیت استان آذربایجان غربی در کشور (منبع: نگارنده)

روش پژوهش

به‌طور کلی روشهای پژوهش در علوم اجتماعی را می‌توان باتوجه به دو ملاک «هدف پژوهش» و «چگونگی گردآوری داده‌ها» تقسیم کرد. بر اساس هدف، پژوهشهای علمی را می‌توان به سه گروه بنیادی، کاربردی و علمی تقسیم نمود (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۵). بر اساس طرح پژوهش یا چگونگی به‌دست‌آوردن داده‌های مورد نیاز می‌توان پژوهش را به دو دسته «پژوهش توصیفی یا غیرآزمایشی» و «پژوهش آزمایشی» تقسیم کرد. پژوهش توصیفی (غیرآزمایشی): پژوهش توصیفی شامل مجموعه روشهایی است که هدف آنها توصیف‌کردن وضعیت یا پدیده‌های مورد بررسی است. بیشتر پژوهش‌های علوم رفتاری را می‌توان در زمره پژوهش توصیفی به‌شمار آورد که این روشها خود به پژوهش پیمایشی، پژوهش همبستگی، اقدام‌پژوهی و بررسی موردی گروه‌بندی می‌شوند. همچنین، در پژوهش آزمایشی، به‌منظور برقراری رابطه علت - معلولی میان دو یا چند متغیر از طرح‌های آزمایشی استفاده می‌شود (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۶).

باتوجه به‌اینکه این پژوهش با موضوع "رابطه بین سرمایه اجتماعی و همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی" است، بر اساس هدف می‌توان آنرا در زمره "تحقیقات کاربردی" به‌شمار آورد. تحقیق کاربردی به پژوهشی اطلاق می‌شود که استفاده‌های عملی خاص برای نتایج حاصل از آن در نظر گرفته می‌شود و برای هر کار عملی یا نظری کاربردهای عملی ارائه می‌کند.

بر اساس ماهیت و روش باتوجه به‌اینکه، روش جمع‌آوری داده‌ها به‌صورت میدانی است و اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه کتابخانه‌ای، جستجو در سایت‌های اینترنتی، مصاحبه و تدوین و تکمیل پرسشنامه جمع‌آوری شده و مورد استفاده قرار گرفته، می‌توان این پژوهش را از نوع پیمایشی دانست. این تحقیق هم‌چنین از نوع توصیفی - تحلیلی است، توصیفی به این دلیل که وضعیت موجود با استفاده از جدولها و نمودارها ارائه می‌شود و تحلیلی به این دلیل که رابطه بین متغیرها مورد آزمون قرار می‌گیرد. در تحلیل توصیفی از آمارهای توصیفی میانگین، درصد و نسبت استفاده شده است و در تحلیل استنباطی داده‌ها به کمک روشهای آماری تجزیه و بررسی شده و فرضیات مورد آزمون

قرار گرفته است. به‌طور کلی، روش پژوهش مورد استفاده در این مطالعه بر اساس تقسیم‌بندی‌های ذکر شده از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ میزان و درجه کنترل میدانی، از لحاظ ماهیت داده‌ها کمی و از لحاظ چگونگی جمع‌آوری اطلاعات نیز از نوع تحقیقات توصیفی و غیر تجربی (غیر آزمایشی) است.

جامعه آماری تحقیق

جامعه آماری عبارت است از مجموعه‌ای از افراد یا اشیاء که ویژگیهای همگون و قابل اندازه‌گیری دارند (نادری و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۹). به دو طریق می‌توان اطلاعات لازم را از جامعه آماری کسب کرد: اول گردآوری اطلاعات از همه اعضای آن است که این روش سرشماری نام دارد. دیگر، گردآوری اطلاعات از بخشی از افراد گروه است به‌گونه‌ای که پاسخ‌ها و ویژگیهای آنها، بازتاب گروهی باشد که از میان آنها برگزیده شده‌اند. این کار بسیار ارزان‌تر، سریع‌تر و آسان‌تر از پیمایش همه اعضای گروه است (دوس، ۱۳۷۲: ۱۰۱). جامعه آماری این پژوهش شامل استادان و کارمندان دانشگاه، دانشجویان دکتری رشته‌های مختلف دانشگاه ارومیه، و بسیجیان ادارات و سازمان‌های مختلف واقع در سطح شهر ارومیه است.

روش نمونه‌گیری

در هر پژوهشی همیشه میسر نیست که تمام آزمودنی‌های جامعه را مورد بررسی قرار دهیم چرا که ممکن است از نظر زمان، منابع مالی، منابع انسانی و غیره، محدودیت‌هایی وجود داشته باشد و امکان بررسی همه جامعه نباشد؛ لذا باید جزئی از آزمودنی‌ها را به‌گونه‌ای که نماینده معقولی برای تمام آزمودنی‌های آن جامعه باشد، انتخاب کرده و نتایج بررسی را به کل جامعه تعمیم داد. البته باتوجه به وجود خطا در این عمل، لازم است میزان خطا را نیز محاسبه و اعلام کنیم. در این راستا، روش نمونه‌گیری عبارت است از فرایندی که پژوهشگر از طریق آن به انتخاب واحدهای نمونه به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز می‌پردازد (حاتم‌پور، ۱۳۸۹: ۹۴).

در این پژوهش برای یافتن حجم نمونه از روش نمونه‌گیری آماری کوکران استفاده

شده است. در این روش با استفاده از مفروضاتی مانند حجم جامعه آماری می‌توان حجم نمونه ایده‌آل متناسب با اندازه جامعه آماری را مشخص کرد.

برآورد حجم نمونه

در این مطالعه برای برآورد حجم نمونه و یا به عبارتی برای برآورد تعداد کارشناسان مورد مطالعه از فرمول کوکران استفاده شد. لازم به توضیح است، با توجه به اینکه تعداد دقیق جامعه مورد مطالعه مشخص نیست، ابتدا با تکمیل ۲۰ پرسشنامه و محاسبه واریانس، از فرمول اصلاح شده کوکران (فرمول دوم کوکران) به محاسبه حجم نمونه پرداخته شد. رابطه (۱) تعیین حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران را نشان می‌دهد.

$$n = \frac{t^2 \cdot s^2}{d^2} \quad \text{رابطه (۱):}$$

n = حجم نمونه

t = مقدار متغیر استاندارد واحد متناظر با ضریب اطمینان ۰/۹۵

d = مقدار اشتباه مجاز (۰/۱-۰/۰۵)

s = مقدار واریانس که از ۲۰ پرسشنامه اولیه بدست آمده است.

برای بدست آوردن حداکثر حجم نمونه از رابطه (۱) استفاده شد. در این مطالعه $d=0/07$ و همچنین بر اساس ۲۰ پرسشنامه اولیه، واریانس $S = 0/35$ در نظر گرفته شده است.

$$n = \frac{(1/96)^2 \cdot (0/35)^2}{(0/07)^2} = 96$$

بر این اساس تعداد ۹۶ کارشناس به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شد و برای کاهش خطا، تعداد نمونه‌ها به ۱۰۰ نفر افزایش یافت.

روش جمع‌آوری داده‌ها

برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز هر پژوهش به روش‌ها و راه‌های گوناگون عمل می‌شود. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از روش‌های کتابخانه‌ای یا اسنادی^۱ و میدانی^۲

1 - Documentary Method
 2 - Field Research Method

به‌دست آمده است که در این قسمت به‌طور مختصر به‌آنها پرداخته می‌شود:

روش کتابخانه‌ای یا اسنادی

این روش در تمام پژوهش‌های علمی مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما در بعضی از آنها در بخشی از فرایند پژوهش از این روش استفاده می‌شود و در بعضی از آنها موضوع تحقیق از حیث روش، ماهیتاً کتابخانه‌ای است و از آغاز تا انتها متکی بر یافته‌های پژوهش کتابخانه‌ای است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷: ۱۳۹). روش‌های کتابخانه‌ای بسته به نوع سند و موضوع پژوهش ممکن است با استفاده از فیش یا جدول یا نقشه و کروکی یا فرم‌های شبه پرسشنامه یا ترکیبی از آنها انجام پذیرد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷: ۱۴۰).

در این پژوهش، پژوهشگر برای یافتن اطلاعات بیشتر در رابطه با موضوع تحقیق و آشنایی بیشتر با نظریه‌های مختلف در باب مسئله پژوهش به کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی و مراکز اسناد دانشگاه‌ها و سازمان‌ها و مراکز تحقیقات مراجعه کرده است.

روش میدانی

روش‌های میدانی به روش‌هایی اطلاق می‌شود که پژوهشگر برای گردآوری اطلاعات ناگزیر است به محیط بیرون برود و با مراجعه به افراد یا محیط، و نیز برقراری ارتباط مستقیم با واحد تحلیل یعنی افراد، اعم از انسان، مؤسسات، سکونتگاه‌ها، موردها و غیره، اطلاعات مورد نظر خود را گردآوری کند. در واقع، او باید ابزار سنجش یا ظروف اطلاعات خود را به میدان ببرد و با پرسشگری، مصاحبه، مشاهده و تصویربرداری آنها را تکمیل کند و سپس برای استخراج، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل به محل کار خود برگردد. روش‌های متداول و معروف گردآوری اطلاعات میدانی عبارت است از: ۱. پرسشنامه ۲. مصاحبه ۳. آزمون ۴. تصویربرداری و ۵. ترکیبی (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷: ۱۵۹). در این مطالعه ابزار جمع‌آوری اطلاعات میدانی پرسش‌نامه محقق ساخته بود.

ابزار جمع‌آوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها وسیله‌ای است که به پژوهشگر کمک می‌کند تا داده‌های لازم را جمع‌آوری و ثبت نماید. رایج‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه، برگه مشاهده، برگه مصاحبه و فیش ثبت مطالعات و اطلاعات است. پژوهشگر بر حسب روش تحقیق مورد

نظر خود و نوع داده‌هایی که قصد جمع‌آوری آنها را دارد، تصمیم می‌گیرد که از کدام ابزار گردآوری داده‌ها، استفاده کند (نادری و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۱).

ابزار جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساخته است. پرسشنامه ابزار اصلی و شیوه‌ای بسیار ساخت‌مند در گردآوری داده‌های پیمایش است. پرسشنامه‌ها به دو شکل باز و بسته طراحی می‌شود. پرسشنامه یا پرسش با گزینه تحمیلی، پرسشی است که در پاسخ به آن چند گزینه ارائه شود و پاسخگو باید یک یا چند تا از آنها را برگزیند. اما پرسشنامه باز پرسشی است که پاسخگو هرطور که می‌خواهد به آن پاسخ می‌دهد (بخشوده، ۱۳۶۷: ۱۳۹).

در این پژوهش، برای گردآوری اطلاعات از روش پرسشنامه بهره گرفته شده است. پرسشنامه محقق‌ساخته به شرح زیر طراحی شد: در اینجا آمیخته‌ای از دو نوع مختلف پرسشنامه منظم یا بسته و پرسشنامه آزاد یا باز بوده است. با این توضیح که در پرسشنامه منظم یا بسته، پاسخ‌های گوناگون مربوط به زمینه پرسیده شده، و درج می‌گردد. براین اساس هر یک از پاسخ‌ها برای هر پرسش به گونه‌ای تنظیم شد که ضمن منطقی بودن برای آن پرسش، از پاسخ مربوط به پرسش دیگر، کاملاً مستقل و جدا باشد. در پرسشنامه آزاد یا باز، فقط پرسش‌ها در دسترس نمونه‌ها قرار می‌گیرد و پاسخی از طرف محقق ارائه نمی‌شود و پاسخگو آزاد است پاسخ خود را هرچه که هست، در محدوده‌ای که از او خواسته شده است، یادداشت کند. در این پرسشنامه، "طیف لیکرت" در پنج سطح برای سنجش متغیرها مورد استفاده قرار گرفت. این طیف علاوه بر وجود یا عدم وجود یک متغیر، مراتب یا درجه اهمیت و یا وزن نسبی را نیز قابل اندازه‌گیری می‌کند.

پرسشنامه مورد استفاده در این پژوهش شامل سه بخش است: بخش اول، اطلاعات فردی و اجتماعی پاسخگویان؛ بخش دوم، اطلاعات در مورد سرمایه اجتماعی؛ بخش سوم، اطلاعات در زمینه همگرایی قومی.

روایی و پایایی ابزار جمع‌آوری داده‌ها

تعیین میزان پایایی و روایی در پژوهش‌های اجتماعی و اقتصادی از اهمیت زیادی برخوردار است. زیرا اندازه‌گیری مطلوب آن است که نتایج آن اولاً دقیق و صحیح باشد،

یعنی بیانگر تفاوت‌های حقیقی در واقعیت یا دیده مورد اندازه‌گیری باشد و ثانیاً مبین همان صفت یا صفاتی باشد که مورد نظر پژوهشگر بوده و درست همان چیزی باشد که در تعریف مسئله آمده است (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۸).

روایی^۱

روایی یا اعتبار مسئله‌ای عمدتاً کیفی، و ارزیابی آن بسیار مشکل است. در اینجا چگونگی حرکت پژوهشگر از تعریف نظری به تعریف عملی مورد توجه قرار می‌گیرد. برای سنجش اعتبار و روایی ابزار اندازه‌گیری روش‌هایی هست که مهم‌ترین آنها عبارت است از: ۱. اعتبار محتوا ۲. اعتبار سازه‌ای ۳. اعتبار عاملی. اعتبار محتوا روشی برای سنجش میزان اعتبار اجزای تشکیل‌دهنده ابزار اندازه‌گیری است که معمولاً توسط افراد متخصص در موضوع مورد مطالعه اجرا می‌شود. از این رو اعتبار محتوا به قضاوت داوران بستگی دارد. اعتبار سازه‌ای نیز نشان می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد سازه یا خصیصه را که مبنای نظری دارد می‌سنجد، در اینجا رابطه متغیر وابسته با هر یک از معرف‌های مورد نظر در مفهوم کلی بررسی می‌شود. اعتبار عاملی نیز نوعی اعتبار سازه‌ای است که از طریق تحلیل عاملی اجرا می‌شود (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۹).

در این پژوهش، برای بررسی روایی یا اعتبار ابزار جمع‌آوری داده‌ها، از اعتبار سازه‌ای از نوع عاملی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شده و نشان از روایی مناسب ابزار مورد مطالعه دارد.

پایایی^۲

اعتماد یا پایایی مسئله‌ای کمی و تکنیکی است و بیشتر به این سؤال ناظر است که ابزار اندازه‌گیری با چه دقت و صحتی پدیده یا صفت مورد نظر را اندازه‌گیری می‌کند. در پژوهش‌های اجتماعی محقق به کمک یک‌سری از روش‌ها حدود اعتماد یا پایایی ابزارهای اندازه‌گیری را مشخص می‌کند. مهم‌ترین این روش‌ها عبارت است از: ۱. روش بازآزمایی، ۲. روش موازی یا آزمون هم‌تا، ۳. روش دونیمه‌کردن، ۴. روش ضرایب پابت، ۵. روش کودر - ریچاردسون، ۶. روش آلفای کرونباخ (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۹).

1 - Validity
 2 - Reliability

در این پژوهش از روش آلفای کرونباخ برای سنجش قابلیت اعتبار ابزار اندازه‌گیری، استفاده شده است. هم‌چنین، برای اطمینان از پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات در آغاز پرسشنامه توسط ۳۰ نفر از دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه که خارج از جامعه مورد مطالعه بودند مورد آزمون قرار گرفت.

پس از پژوهش مقدماتی، اصلاحات جزئی انجام، و برخی گویه‌ها اصلاح شد؛ برخی نیز جایگزینی انجام و در مجموع پرسشنامه تعدیل شد. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، مجدداً گویه‌ها مورد آزمون قرار گرفت و ضریب پایایی آنها به شرح جدول ۱ مشخص شد.

جدول ۱: محاسبه میزان پایایی مفاهیم اصلی به کار رفته در پژوهش

روایی		پایایی		
Sig	Bartlett's Test of Sphericity	K.M.O	آلفای کرونباخ	متغیر
۰/۰۰۰	۳۸۸۱/۵۶	۰/۷۲۱	۰/۹۳۳	همگرایی قومی
۰/۰۰۰	۱۴۷۰/۱	۰/۶۶	۰/۸۵۳	سرمایه اجتماعی
-	-	-	۰/۹۴۴	کل

منبع: یافته‌های پژوهش

روش‌های تجزیه و تحلیل آماری

برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش با توجه به تعداد متغیرها و سطح سنجش آنها، از روش‌ها و آزمون‌های مختلفی استفاده شد. آمارهای مورد استفاده در قسمت آمار توصیفی عبارت است از: میانگین، نما، فراوانی، درصد، انحراف معیار، کمینه و بیشینه. در قسمت آمار استنباطی نیز متناسب با نوع داده‌ها و بررسی فرضیه‌های پژوهش از آزمون همبستگی اسپیرمن و الگوی تحلیل معادلات ساختاری ساده استفاده شده است. نرم‌افزار مورد استفاده در پژوهش، نرم‌افزار SPSS و Amos بود.

نتایج آمار توصیفی

نتایج نشان داد، میانگین سنی نمونه‌های آماری ۴۰/۷۸ سال با انحراف میانگین ۱۰/۰۴ است. بزرگ‌ترین و کوچک‌ترین نمونه مورد مطالعه به لحاظ سن به ترتیب ۶۰ سال و ۲۴ سال بود.

نتایج نشان داد، ۳۱ درصد از افراد مورد مطالعه دارای مدرک کارشناسی، ۳۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۳۸ درصد دارای مدرک دکتری دارند؛ لذا، در بین افراد مورد مطالعه بیشترین سطح تحصیلات افراد در حد دکتری هستند.

بر اساس اطلاعات به دست آمده ۱۱ درصد نمونه مورد مطالعه زن و ۸۹ درصد مرد بودند؛ بنابراین، بیشترین افرادی که مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، مرد هستند.

نتایج بررسی وضعیت شغلی افراد مورد مطالعه نشان داد، ۳۸ درصد نمونه مورد مطالعه شاغل بخش دولتی و ۶۲ درصد نیز وضعیت شغلی خود را کادر آموزشی و علمی دانشگاه اعلام کرده‌اند.

نتایج بررسی وضعیت قومیت افراد مورد مطالعه نشان داد، ۵۴ درصد افراد مورد مطالعه قومیت خود را ترک (آذری)، ۳۲ درصد کرد و ۱۴ درصد نیز قومیت خود را دیگر اقوام ایرانی اعلام کرده‌اند.

سرمایه اجتماعی

در این مطالعه برای بررسی سرمایه اجتماعی از شاخص‌های اعتماد، مشارکت، همکاری و تعاون، علاقه‌مندی به جامعه و روابط خانوادگی که در ادامه به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند، استفاده شده است.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص اعتماد از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به ترتیب گویه‌های «اعتماد در روابط خانوادگی و فامیلی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۵۲ و انحراف معیار ۱/۰۲)، «اعتماد افراد به بخش‌های نظامی و انتظامی (پلیس، دادگاه و...)» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۳۱ و انحراف معیار ۰/۹۸۱)، «اعتماد شهروندان به نخبگان سیاسی و دینی (نمایندگان مجلس، امام جماعت و جمعه و...)» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۶ و انحراف معیار ۱) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص مشارکت از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به ترتیب گویه‌های «مشارکت شما در فعالیت‌های اقتصادی خیرخواهانه» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۵۳ و انحراف معیار ۱/۱۳)، «مشارکت شما در فعالیت‌های سیاسی و حفظ حقوق شهروندی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۳۷ و انحراف معیار ۱/۱۳)، «مشارکت شما در طرح‌های بازسازی منطقه‌ای» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۱ و انحراف

معیار ۱/۲۸) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص همکاری و تعاون از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «اعتقاد و حمایت از طرح‌های تعاونی و همکاری درخصوص بازسازی اجتماعی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۵۶ و انحراف معیار ۱)، «اعتقاد به تعاون و همکاری در بین افراد جامعه» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۵۷ و انحراف معیار ۱/۱)، «تمایل به همکاری در بخش‌های عام‌المنفعه» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۶۶ و انحراف معیار ۱/۱۲) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص علاقمندی به جامعه از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «مشارکت در اجرای بهتر طرح‌های توسعه‌ای جامعه به دلیل علاقه‌مندی به جامعه خود» (میانگین رتبه‌ای: ۴/۱۵ و انحراف معیار ۱/۰۴)، «علاقه‌مندی به پیشرفت جامعه» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۱۷ و انحراف معیار ۱/۰۶)، «عرق و علاقه‌مندی زیاد به جامعه» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۷ و انحراف معیار ۱/۰۹) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص روابط خانوادگی از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «وجود احساس مسئولیت والدین و فرزندان» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۶۴ و انحراف معیار ۱/۱۵)، «اعتقاد به شور و شورا در خانواده» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۶ و انحراف معیار ۱/۲۳)، «وجود همکاری و مشارکت در خانواده» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۹ و انحراف معیار ۱/۲۸) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

همگرایی قومی

در این مطالعه برای بررسی همگرایی قومی از شاخص‌های نژاد، سرزمین مشترک، دین و مذهب، اقتصاد مشترک، زبان و فرهنگ، سنت‌های اجتماعی و تداوم تاریخی که در ادامه به‌صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند، استفاده شده است.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص نژاد از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «احترام و ارزش قائل شدن برای سایر نژادهای همجوار» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۶۸ و انحراف معیار ۱/۱۸)، «عدم ارتباط با افراد سایر نژادها» (میانگین

رتبه‌ای: ۲/۳۶ و انحراف معیار ۱/۰۹)، «گرایش به ازدواج با فردی از نژاد خود» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۳۱ و انحراف معیار ۱/۰۹) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص سرزمین مشترک از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «دفاع از سرزمین خود در هنگام جنگ» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۷۹ و انحراف معیار ۱/۰۳)، «تعلق به سرزمینی غیر از منطقه محل سکونت خود» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۹۷ و انحراف معیار ۱/۲۵)، «اعتقاد به وجود سرزمین مشترک» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۹۸ و انحراف معیار ۱/۳۱) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص دین و مذهب از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «اعتقاد به وحدت دینی و مذهبی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۲۳ و انحراف معیار ۱/۰۱)، «توانایی سازش با افرادی از سایر ادیان» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۱۶ و انحراف معیار ۱/۰۳) و «احترام گذاشتن به اعتقادات دینی و مناسک ویژه دینی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۳۱ و انحراف معیار ۱/۱) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص اقتصاد مشترک از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «وجود قوانین اقتصادی یکسان در اجرای کار برای افراد سایر قومیت‌ها» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۸ و انحراف معیار ۱/۰۶)، «ارتباطات تجاری و معاملات متعدد اقتصادی با افراد قومیت همجوار» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۸۲ و انحراف معیار ۱/۰۸) و «وجود روابط کارگر و کارفرما در بین افراد دو قومیت متفاوت» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۶۷ و انحراف معیار ۱/۰۴) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص زبان و فرهنگ از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به‌ترتیب گویه‌های «استفاده از زبان مشترک ملی برای برقراری ارتباط با سایر اقوام» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۶۲ و انحراف معیار ۰/۹۴)، «اعتقاد به وحدت سرزمینی فراتر از زبان مادری» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۹ و انحراف معیار ۱/۰۵) و «فراگرفتن زبان قوم همجوار برای برقراری ارتباط بهتر و جلب اعتماد آنان» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۸ و

انحراف معیار ۱/۰۷) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص سنتهای اجتماعی از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به ترتیب گویه‌های «احترام قائل شدن برای سنتهای اجتماعی (مراسمات شادی و عزا) سایر اقوام» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۸۳ و انحراف معیار ۱/۲۲)، «شرکت در مراسمات اجتماعی سالیانه اقوام همجوار» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۴۵ و انحراف معیار ۱/۱۹)، «توجه به سنتهای اجتماعی کهن خود و تبلیغ برای آن» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۳۹ و انحراف معیار ۱/۱۷) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج مربوط به اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص تداوم تاریخی از نظر افراد مورد مطالعه حاکی است که به ترتیب گویه‌های «اعتقاد به مقاومت همه اقوام ایرانی در سال‌های جنگ تحمیلی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۰۱ و انحراف معیار ۱/۱۷)، «تداوم سکونت با قوم همجوار در طی سالیان طولانی» (میانگین رتبه‌ای: ۳/۰۷ و انحراف معیار ۱/۲۸) و «ساختن شخصیت‌های تاریخی معروف در قوم خود و تبلیغ آن» (میانگین رتبه‌ای: ۲/۸۱ و انحراف معیار ۱/۲۲) از سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری دارد.

نتایج آمار استنباطی

در این بخش به بررسی خلاصه‌ای از نتایج آمار استنباطی پرداخته می‌شود.

فرضیه اول: به نظر می‌رسد وضعیت سرمایه اجتماعی در بین اقوام مختلف استان آذربایجان غربی متفاوت است.

برای بررسی فرضیه اول پژوهش از آزمون تحلیل واریانس (F) استفاده شد. نتایج نشان داد، F به دست آمده ($F = ۰/۶۶۴$ و $Sig = ۰/۵۱۷$)، معنی‌دار نیست. بنابراین می‌توان گفت که به طور کلی سرمایه اجتماعی در بین کارشناسان مورد مطالعه از نظر اقوام مختلف متفاوت نیست و در صورت وجود اختلاف از نظر شاخص مورد مطالعه، این تفاوت کاملاً تصادفی است. همچنین، براساس نتایج آزمون دانکن نیز مشاهده می‌شود که وضعیت سرمایه اجتماعی در بین اقوام مختلف هیچ تفاوتی وجود ندارد. لذا، باتوجه به نتیجه به دست آمده می‌توان گفت که فرض تحقیق رد و فرض صفر تأیید می‌شود. نتیجه بدست

آمده با نتیجه شعرباف عیدگاهی و همکاران (۱۳۹۵) و خادمی و مالکی گمچی (۱۳۹۴) همخوانی دارد.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین احساس همگرایی قومی و سرمایه اجتماعی در بین اقوام آذربایجان غربی رابطه هست.

برای بررسی فرضیه دوم با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن به بررسی رابطه بین متغیرهای مورد نظر پرداخته شد. نتایج نشان داد که بین احساس همگرایی قومی و سرمایه اجتماعی در بین اقوام آذربایجان غربی، در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری هست ($r = 618$). به عبارتی می‌توان گفت با افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی، میزان همگرایی قومی نیز افزایش یا کاهش می‌یابد. بنابراین، براساس نتایج بدست‌آمده می‌توان گفت فرض پژوهش پذیرفته شده و فرض صفر رد می‌شود. نتیجه بدست‌آمده با نتیجه زین‌العابدینی و پارسا و شمه‌سرای (۱۳۹۵)، شعرباف عیدگاهی و همکاران (۱۳۹۵)، خادمی و مالکی گمچی (۱۳۹۴)، بابایی و بابایی (۱۳۹۲) و نادری و همکاران (۱۳۸۷) همخوانی دارد.

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد، سرمایه اجتماعی به‌میزان زیادی در افزایش همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی تأثیر دارد.

برای بررسی فرضیه سوم از روش الگوی تحلیل معادلات ساختاری استفاده شده است. نتایج نشان داد، علاوه بر اینکه سرمایه اجتماعی با همگرایی قومی ارتباط معنی‌دار و مثبتی دارد، این متغیر به تنهایی ۶۹ درصد واریانس همگرایی قومی را تبیین می‌کند و به‌عبارتی این عامل به‌تنهایی بیش از دوسوم وضعیت همگرایی قومی را تعیین می‌کند. بنابراین، براساس نتایج بدست‌آمده می‌توان گفت فرض پژوهش پذیرفته شده و فرض صفر رد می‌شود. نتیجه بدست‌آمده با نتیجه زین‌العابدینی و پارسا و شمه‌سرای (۱۳۹۵)، شعرباف عیدگاهی و همکاران (۱۳۹۵)، خادمی و مالکی گمچی (۱۳۹۴)، بابایی و بابایی (۱۳۹۲) و نادری و همکاران (۱۳۸۷) همخوانی دارد.

نتیجه‌گیری

امروزه تنوع قومی، واقعیتی نسبتاً فراگیر و جهانی است و اقوام سهم بسزایی در صلح یا منازعات داخلی و خارجی کشورها دارند. بنابراین، توجه به قومیت در هر جامعه چندقومیتی که یکپارچگی آن تا حد زیادی به مسالمت و همزیستی اقوام مختلف منوط است، اهمیت بسیاری دارد و شدت و ضعف قوم‌مداری می‌تواند سهم بسزایی در تضعیف یا تقویت روابط بین اقوام و در نتیجه تضعیف یا تقویت یکپارچگی ملی داشته باشد.

اهمیت روابط بین‌قومی در همگرایی ملی و شدت و ضعف هویت ملی در بین افراد، پایین‌بودن اینگونه روابط در بین اقوام ایرانی و بویژه اقوام واقع در استان آذربایجان غربی، می‌تواند به‌عنوان یکی از مسائل اساسی و اصلی در جهت ثبات اجتماعی و تحکیم همبستگی ملی مطرح شده و مورد بررسی قرار گیرد. در این خصوص یکی از مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار در روابط بین فردی و بین گروهی، سرمایه اجتماعی است. این متغیر، گروه‌ها و اقلیت‌های مختلف را توانا می‌سازد تا شبکه‌ای از روابط اجتماعی را نسبت به یکدیگر حفظ کنند و تداوم بخشند. سرمایه اجتماعی، شبکه‌هایی با هنجارهای اعتماد و عمل متقابل بوده و ویژگی خاصی از ساختار روابط اجتماعی کنشگران است. سرمایه اجتماعی می‌تواند نگرش‌ها و طرز تلقی‌های افراد را نسبت به اقوام موجود در جامعه و هم‌چنین طرز تلقی آنان را از ملیتشان تحت تأثیر قرار دهد و موجب تقویت یا تضعیف هویت ملی و همبستگی جمعی شود.

نتایج نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی در بین سه گروه مورد مطالعه (کرد، ترک و سایر) به‌طور محسوسی پایین است (میانگین سرمایه اجتماعی کلی ۲/۵۱ از ۵). پایین‌بودن سرمایه اجتماعی در بین افراد مورد مطالعه می‌تواند ناشی از پایین‌بودن شاخص‌های مشارکت و اعتماد باشد. لازم به ذکر است که علاوه بر پایین‌بودن کلی سرمایه اجتماعی در بین پاسخ‌گویان، میزان سرمایه اجتماعی در بین افراد کرد زبان و ترک زبان از دیگر افراد مورد مطالعه پایین‌تر بوده و هم‌چنین، میانگین سرمایه اجتماعی افراد ترک زبان از افراد کرد زبان بیشتر است. این نتیجه با نتیجه مطالعه شارع‌پور (۱۳۸۰) و رضایی و احمدلو (۱۳۸۴) که به ترتیب در مورد میزان سرمایه اجتماعی در بین جوانان ایرانی و جوانان

کردزبان و ترک‌زبان است، مطابقت دارد.

نتایج نشان داد که میانگین هویت قومی از میانگین وضعیت سرمایه اجتماعی بیشتر است، به طوری که میانگین هویت قومی در بین افراد مورد مطالعه ۲/۷۴ از ۵ است. همچنین، نتایج نشان داد تفاوت معنی‌داری از نظر همگرایی قومی وجود ندارد و به عبارتی در کل هر دو گروه همگرایی قومی نسبتاً مناسبی دارند. لازم به ذکر است همگرایی قومی و هویت در بین جوانان در تحقیقات تجربی دیگری نیز به اثبات رسیده است و نتایج این پژوهش مشابه نتایج قبلی است. چلبی (۱۳۷۸) به این نتیجه رسیده است که گرایش به هویت ملی در بین پاسخگویان در حد زیاد و قابل قبولی است. احمدلو (۱۳۸۱) نیز در پژوهش خود به این نتیجه می‌رسد که جوانان تبریزی از میزان بالای هویت ملی برخوردارند. همچنین، قیصری (۱۳۷۷) نیز با یک جامعه آماری متفاوت (اعراب خوزستان) به این نتیجه رسید که گرایش آنان نسبت به عناصر هویت ملی زیاد است و روی هم‌رفته مسئله هویت ملی در بین اقوام عرب خوزستان حل شده است.

روابط بین قومی در حد قابل قبولی است و به عبارتی می‌توان شاهد ارتباط بین اقوام در منطقه مورد مطالعه بود، اگرچه در بعضی از مطالعات عواملی مانند وضعیت جغرافیایی و ارتباطات مرتب و متناوب بین اقوام مختلف یک منطقه بر نتیجه نهایی بسیار تأثیرگذار است.

نتیجه نهایی مطالعه نشان داد که سرمایه اجتماعی از متغیرهای تأثیرگذار بر همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی است. سرمایه اجتماعی از متغیرهای تأثیرگذار بر هویت ملی است و در مطالعات گوناگون مورد تأیید قرار گرفته است. از میان شاخص‌های مختلف سرمایه اجتماعی، شاخص‌های اعتماد، روابط خانوادگی و اجتماعی و مشارکت می‌تواند تأثیرات مثبت بر همگرایی بیشتر قومی در بین اقوام مختلف یک منطقه داشته باشد. به‌طور کلی چنانکه در دیدگاه‌های نظری مختلف وجود دارد، سرمایه اجتماعی وضعیت خاص و ویژگی خاص ساختاری و شبکه‌های اجتماعی افراد است که باعث تسهیل کنش‌های آنان می‌شود. سرمایه اجتماعی علاوه بر اینکه در سایر سرمایه‌های فرد از قبیل سرمایه اقتصادی، انسانی و فرهنگی مؤثر است، نگرش‌ها، باورها و عقاید و طرز

تلقی‌ها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین سرمایه اجتماعی از طرق مختلف به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر میزان همگرایی قومی افراد تأثیرگذار است که نتایج این مطالعه نیز تأییدکننده این مسئله است.

پیشنادهای کاربردی

باتوجه به نتایج به دست آمده در این مطالعه، پیشنهادهایی را به منظور افزایش هرچه بیشتر همگرایی اقوام مختلف در استان آذربایجان غربی می‌توان ارائه کرد:

- تشویق سیاست‌های افزایش ارتباطات بین فرهنگی؛
- سیاست‌گذاری‌های مناسب به منظور کاهش آثار رسانه‌های معاند فرامرزی فرهنگی؛
- فعال کردن نخبگان فعال فرهنگی - سیاسی میانه‌رو در زمینه افزایش ارتباطات قومیت‌های مختلف استان؛
- جلوگیری از تقابل میان گروه‌های اقلیت مذهبی و پررنگ کردن مشترکات دینی، فرهنگی و اجتماعی نهادهای فرهنگی؛
- مشارکت اقلیت‌ها در بخش‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، توازن میان اقوام و قومیت‌ها و تعدیل گروه‌گرایی آنان؛
- پرهیز از تمرکزگرایی و استفاده از نخبگان اقلیت‌ها در مناصب دولتی، توجه به شیوه اعطای مسئولیت‌ها در قلمرو گروه قومی و پرهیز از تحمیل مدیریت‌ها و نمایندگی اقلیت‌های دیگر به آنان؛
- تلاش برای افزایش میزان اعتماد در بین اقوام مختلف استان آذربایجان غربی؛
- شناسایی عوامل مؤثر بر میزان افزایش همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی؛
- حفظ و ارتقای وفاق و هم‌چنین اعتماد اجتماعی؛
- تلاش برای ایجاد قوانین اقتصادی یکسان در اجرای کار برای افراد سایر قومیتها؛
- تلاش برای عدم پافشاری بر بکارگیری زبان مادری در برخورد با افراد اقوام دیگر؛
- پیشگیری از اهانت به پیشینه و زمینه‌های تاریخی سایر اقوام؛
- همکاری اقتصادی تنگاتنگ با افراد سایر اقوام و ادامه زندگی مسالمت‌آمیز؛

پیشنهادهای مطالعاتی

- بررسی وضعیت فرصت‌ها و تهدیدهای مربوط به همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی؛
- بررسی موانع فرهنگی - اجتماعی همگرایی قومی در استان آذربایجان غربی؛
- شناسایی عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی در استان آذربایجان غربی؛

منابع

۱. احمدلو، حبیب (۱۳۸۱). بررسی رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۲. احمدی‌پور، زهرا؛ حیدری موصلو، طهمورث و حیدری موصلو، طیبه (۱۳۸۹). تحلیل قومیت و هویت قومی در ایران جهت امنیت پایدار، فصلنامه **انتظام اجتماعی**، سال دوم، شماره ۱: ۶۲ - ۳۵.
۳. ازکیا، م.؛ فیروزآبادی، س. ا. (۱۳۸۳)، سرمایه اجتماعی و نقش آن در تشکل‌های تولیدی: موردی حوزه آبریز کرخه، **مجله جامعه‌شناسی ایران**، دوره ۵، شماره ۴.
۴. استاک، ر. (۱۳۹۱)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان شهر تهران، **مجله علمی - ترویجی علم**، سال سوم، شماره ۳: ۶۶ - ۵۱.
۵. اسفندیاری مهنی، حمیده و سرگلزایی جوان، طیبه (۱۳۹۶)، تأثیر رویکرد سرمایه اجتماعی بر قابلیت دستیابی به توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: مناطق پنج‌گانه شهر زاهدان)، چهارمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران: دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران.
۶. بابایی، محبوبه و بابایی، فرزانه (۱۳۹۲)، بررسی تأثیر قومیت بر توسعه و عدم توسعه-یافتگی (طوایف در شهرستان دلفان استان لرستان)، همایش قومیت و فرهنگ ایران اسلامی، تبریز: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۷. پارسامهر، م.؛ بلگوریان، م. و سعیدی مدنی، م. (۱۳۹۲)، بررسی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و مشارکت ورزشی در میان نوجوانان، **مدیریت ورزشی**، شماره ۱۷: ۱۲۷ - ۱۰۹.
۸. پورمحمدی، م.ر.؛ حسین‌زاده دلیر، ک. و پیری، ع. (۱۳۹۰)، تحلیل بر دگرگونی کیفی سرمایه اجتماعی در نظام شهری: نمونه موردی: نظام شهری استان آذربایجان شرقی، **مطالعات جغرافیایی مناطق خشک**، سال اول، شماره ۳: ۱۹ - ۱.
۹. تاجبخش، ک. (۱۳۸۳)، بررسی مقدماتی کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران، فصلنامه **تأمین اجتماعی**، شماره ۱۶.
۱۰. تاجبخش، ک. (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، تهران: نشر شیرازه.

۱۱. حافظ‌نیا، محمدرضا و کاویانی، مراد (۱۳۸۵). نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مطالعه موردی: قوم بلوچ)، **مجله پژوهش دانشگاه اصفهان**، جلد ششم، شماره ۱: ۴۶ - ۱۵.
۱۲. خانی، ف؛ قدیری معصوم، م. و ملکان، ا. (۱۳۹۲). تأثیر مؤلفه سرمایه اجتماعی بر ارتقای توسعه روستایی (مورد مطالعه دهستان گوین، شهرستان کنگاور)، **نشریه جغرافیا**، دوره جدید، سال ۱۱، شماره ۳۸: ۱۵۲ - ۱۳۳.
۱۳. رضایی، احمد و احمدلو، حبیب (۱۳۸۴). نقش سرمایه اجتماعی در روابط بین قومی و هویت ملی (بررسی جوانان تبریز و مهاباد). **فصلنامه مطالعات ملی**، سال ششم، شماره ۴: ۳۳ - ۷.
۱۴. زرقانی، سیدهادی و بخشی شادمهری، فاطمه (۱۳۹۴). **بررسی و تحلیل متغیرهای مؤثر بر الگوی رفتاری قومیت‌ها**، هشتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران همدلی اقوام ایرانی انسجام و اقتدار ملی، سنندج: انجمن ژئوپلیتیک ایران.
۱۵. سیف‌اللهی، سیف‌اله و حافظ‌امینی، حمیرا (۱۳۸۸). برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی و تأثیر آن بر واگرایی و همگرایی گروه‌های قومی در ایران. **پژوهشنامه علوم اجتماعی**، سال سوم، شماره ۲.
۱۶. شاه‌طهماسبی، اسماعیل؛ امراللهی، ناهید و غلامعلی‌زاده، ابوذر (۱۳۸۸). مدیریت تنوع منبع جدید مزیت رقابتی، **مجله تدبیر**، شماره ۲۰۵: ۲۲ - ۱۶.
۱۷. شکوه‌فر، ف. و شعبانجولا، ا. (۱۳۹۲). سنجش سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری، **فصلنامه سازمان نظام مهندسی ساختمان**، شماره ۴۲: ۸۶ - ۷۹.
۱۸. طالب، م. و نجفی اصل، ز. (۱۳۸۹). آموزه‌هایی از روند مشارکت روستایی در ایران، **مجله جامعه‌شناسی کاربردی**، سال ۲۱، شماره ۳۷.
۱۹. علوی، سید بابک (۱۳۸۰). سرمایه اجتماعی، **تدبیر**، سال دوازدهم، شماره ۱۱۶.
۲۰. فراهانی، ح؛ عینالی، ج. و عبدلی، س. ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان مشهد میقان شهرستان اراک، **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، سال ۱۳، شماره ۲۹: ۵۰ - ۲۷.
۲۱. کتابی، م؛ ادیبی سده، م؛ قاسمی، و؛ و صادقی ده‌چشمه، س. (۱۳۸۹). سنجش اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در مراکز شهرستان‌های چهارمحال و بختیاری، **نشریه جامعه‌شناسی کاربردی**، سال ۲۱، شماره پیاپی ۴۰، شماره ۴: ۱۲۲ - ۹۷.

۲۲. گل‌شیری اصفهانی، زهرا؛ خادمی، حسین؛ صدیقی، رضا و تازه، مهدی (۱۳۸۸). تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان (مطالعه موردی بخش گندمان، شهرستان بروجن)، فصلنامه روستا و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۱.
۲۳. مالکی، اسدالله (۱۳۹۲). تحلیل سیر تاریخی نگرش حکومت‌ها به مؤلفه‌های هویت ملی در تحکیم وحدت و همبستگی اقوام ایرانی، اولین همایش ملی قومیت، همگرایی ملی و امنیت پایدار، نیروی انتظامی استان آذربایجان غربی.
۲۴. مفرد، امیرعباس (۱۳۸۹). عوامل مؤثر و تأثیرگذار در همگرایی قومیت‌ها با تأکید بر ساختار امنیت کشور، کانون دوستی رامسر، نخستین همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲۵. مهری، کریم؛ یزدخواستی، بهجت و پناهی، محمدحسین (۱۳۹۳). سیاست‌گذاری قومی مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری: تحلیل تماتیک، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال چهارم، شماره دهم.
۲۶. ناطق‌پور، محمد جواد و فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۴: ۹۱ - ۵۹.
۲۷. ناطق‌پور، م. ج. و فیروزآبادی، س. ا. (۱۳۸۵). شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸: ۱۹۰ - ۱۶۰.
۲۸. نوغانی، م.؛ اصغرپور ماسوله، ا. ر.؛ صفا، ش. و کرمانی، م. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد: ۱۴۰ - ۱۱۱.
۲۹. الوانی، سید مهدی و سید نقوی، میرعلی (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه‌ها، مطالعات مدیریت، شماره ۳۴ و ۳۳: ۴ - ۲۶.
۳۰. ولکاک، مایکل و دیپا نارایان (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه توسعه، پژوهش و سیاست، به‌کوشش کیان تاجبخش، ترجمه حسن پویان و افشین خاکباز، تهران: نشر شیرازه.
۳۱. یوسفی، علی (۱۳۸۵). روابط بین قومی و تأثیرات آن بر اقوام در ایران: تحلیلی ثانویه بر داده‌های یک همایش، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۸.

32. Australian Bureau of Statistics (2003). Social Capital and Social Wellbeing, Augus.
33. Australian Bureau of Statistics. (2002), Social Capital and Social Wellbeing, August.
34. Australian Bureau of Statistics. (2003), ABS Social Capital Framework Diagrams.
35. Baker, WE. (1990), Market Network and corporate Behavior, Am.j.social, 96.
36. Baranov. A. 2011. "Management of social capital as a basis for the sustainable development of information infrastructure of Belarus " ISSN 1822-6760. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Research papers. 2011. Nr. 1 (25).
37. Blau, P.M. Becker, C. and Fitzpatrick, K. (1984). Intersecting Social Affiliations and Intermarriage. Social Forces, 62.
38. Brehm, J. and Wandy, R. (1997) Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital, American Journal of Political Science, volume 41, Issue 3 (Jul., 1997), 999-1023.
39. Chuang Y.C, Chuang K.Y, (2008): Gender differences in relationships between social capital and individual smoking and drinking behavior in Taiwan, Social science and Medicine, No.67, pp: 1321- 1330.
40. Chuang Y.C, Chuang K.Y, (2008): Gender differences in relationships between social capital and individual smoking and drinking behavior in Taiwan, Social science and Medicine, No.67, pp: 1321- 1330.
41. Claus, O. and Fuchs, S. (2002), A decline of Social Capital? The German Case, Published in Putnam, Robert D., (2002). Democracy in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. New York: Oxford University Press.
42. Coleman, J. (1988). Social Capital and the Creation of Human Capital, American Journal of Sociology, 94: 95-120.
43. Coleman, R. (2002). Foundations of social theory, combridge MA: Havard University press, Belknap pre ss.
44. Fukuyama, F. (2000). Social Capital and Civil Society. Paper Presented at the Conference on Second Generation Reform. Washington: International Monetary Fund.
45. Garip, Filizm (2007) from migrant social capital to community development: A relational account of migration, remittances and inequality, Ph.D., Princeton University, 2007, 199 pages.
46. Glaeser, E., D. Laibson, and B. Sacerdote (2000) The Economic Approach to Social Capital, NBER Working Paper No. 7728 (Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research).
47. Gootaert, c. (1998): social capital: the missing link?, social capital- initiative working paper no 5, the world bank, Washington.
48. Grootaert, C.; D. Narayan; V. N. Jones and M. Woolcick (2004). Measuring Social Capital An Integrrated Questionnaire, World Bank Working, Paper 18, World Bank, Washington DC.